

PADOVÁBAN POÉTIKÁT TANULNI

Antonio Riccobonit, Zabarella tanítványát, a padovai egyetem arisztotelianus poétika-kutatóját felesleges részletesen bemutatni. Számos modern tanulmány és könyv foglalkozik működésével. Magyarországon sem ismeretlen: *Manierizmusa* bevezető tanulmányában Klaniczay Tibor írt róla. Még magyarországi vonatkozásáról is tudunk: Bernard Weinberg nyomán szintén Klaniczay hívta fel a figyelmet pozsonyi kapcsolatára: a pozsonyi flamand Arisztotelész-komentátor, Nicasius Ellebodus Riccobonival szerette volna lektoráltatni *Poétika*-fordítását. A *nagy Weinbergben*, a *History of Literary Criticism in the Italian Renaissance* c. kézikönyvben külön fejezet foglalkozik Riccobonival, akinek műveit természetesen felsorolja a kézikönyv 2. kötetének végén álló, teljesnek szánt bibliográfia is. Ez a bibliográfia igen részletes könyvészeti leírást ad tételeiről, még az ajánlásokról is. Egy helyütt azonban kiegészítésre szorul. Riccoboni 1579-ben, Velencében, Paulus Meietus padovai kiadó nyomtatásában háromrészes művet adott ki. Az első rész az arisztotelészi *Retorika* kommentált latin fordítása, a második a *Poétikáé*, a harmadik rész Riccoboni saját komikum-elemzése, tanulmány *De re comica*. Weinberg feltünteti a második és harmadik rész ajánlásait: Francesco Giustinianónak, illetve Agostino Naniónak. Nem közömbös nekünk, magyaroknak, hogy az első rész Weinbergtől fel nem tüntetett ajánlásában „az erdélyi Báthory Istvánhoz, pártfogójához” fordul a szerző.

Ez nem a fejedelem, hanem csak unokaöccse, az a somlyói ifj. Báthory István, aki, mint Veress Endre adataiból, de például ebből az ajánlásból is kiderül, a későbbi erdélyi kancellár, Kovacsóczy Farkas társaságában egyetemi tanulmányokat folytatott Padovában. Veress adataiból s másunnan régóta tudtuk, hogy igen művelt férfiakká váltak ezek. A csillagász Valentinus Naiboda ennek a Báthorynak ajánlotta egyik könyvét. Pirnát Antal szívésségből tudom, hogy ez a Báthory barátjának, egy másik erdélyi magyarnak egyszer olaszul írt levelet. De hogy Arisztotelész *Retorikáját* és *Poétikáját* tanulmányozta a két egyetemista, és, mint Riccoboni írja, nemcsak az egyetemen, hanem még a professzor magánóráin is, az több, mint szép. Hiszen Izabella és Báthory András illetve Báthory Zsigmond kora között Barlay Ö. Szabolcs egy elszigetelt adatán kívül semmi nyoma annak, hogy a gyulafehérvári udvarban különösebben érdeklődtek volna a költészet virágai iránt. Riccoboni ajánlása tehát esetleg új távlatokat nyit. Barlay adatát eddig sajnos nem sikerült megfelelően kapcsolatba hozni Balassival, aki ismereteink szerint a gyulafehérvári udvarban vált költővé. Talán ifj. Báthory Istvánt kapcsolatba lehetne hozni vele. Varjas Béla más összefüggésben már említette, hogy ifj. Báthory István Bebek-Lányt vett nőül, Balassi ifjúkori szerelmének, Bebek Juditnak testvérét. A kisküküllői Bebekék, akikkel Balassi apja, János, már barátságot tartott, tovább erősítik a Balassi erdélyi környezetének megállapítása végett összevadászott egyéb kisküküllői adatokat (a radnóti Kendi Ferenc és Bebek Judit s az udvarukban működő Balassi-epigon,

Illyefalvi István jöhet még számba, mint ottani Balassi-kapcsolat). Akkor talán még a *Balassa-kódex* attribúálatlan versét, a BATHORI akrosztichonút is esetleg somlyói ifj. Báthory István szerzőségének tulajdoníthatjuk, s őt feltevészerűen kapcsolatba hozhatjuk a Balassi-körrel, a „nyolc ifjú legény” költői iskolájával, azzal a rejtélyes társasággal, amelyből Balassi úgy emelkedett ki, Rimay szerint, „mint az sas az több apró madarak előtt”.

Mostani célunk azonban nem irodalomtörténeti, nem az, hogy a fejedelem unokaöccséből apró madarat csináljunk, hanem az ajánlás esetleges politikai háttérének vizsgálata. Az ajánlás nagyon alkalmas e vizsgálatra, és pedig egy különössége miatt. Riccoboni ugyanis nem *pénzt* köszön meg hallgatójának írott ajánlásában (noha az említett magánórák nyilván nem ingyen tartottak), nem pénzt tehát, hanem *protekcziót*, pontosabban társadalmi kapcsolatot. Azért hálás erdélyi, tehát külföldi hallgatójának, hogy az bemutatta őt a padovai egyetem egy másik hallgatójának, egy olasznak, Iacobus Boncompagnus úrnak. Mindenképp figyelemre méltó egyetemistának kellett tehát ez utóbbinak lennie. Az is volt, noha művei nem lévén, az irodalomtörténetek hallgatnak személyéről. Giacomo Boncompagni fiatal kora ellenére (1548. május 8-án született) már 1572-ben az Angyalvár parancsnoka lett, s ettől kezdve tisztiségei rohamosan szaporodtak: a legnepotistább pápának tartott XIII. Gergely egyszerűen fia volt.

Miről folyhattak a — most már ne legyenek illúzióink, hiszen a Vatikán, illetve Erdély egyaránt csaknem a legmagasabb szinten képviseltette magát — feltehető titkos tárgyalások? Elsőként feltételezhetjük természetesen a lengyel korona kérdését, mivel Boncompagni, a pápai diplomácia nem is olyan szürke eminenciása egyébként is több tárgyalást folytatott a lengyel trón követelőivel. Így pl. a Lengyelországból Franciaországba tartó Valois III. Henriket, aki utazását megszakítva, résztvett az 1574-es jubileumi év ferrarai ünnepségein, ő fogadta XIII. Gergely nevében. Szintén ő képviselte a pápa-papát a Rettenetes Iván köveivel való 1581-es tárgyalásokon. (Báthory ekkorra már megszilárdította lengyelországi uralmát, és a pápa nem akarta megbántani azzal, hogy személyesen fogadja ellenfelének prémbundás muszkáit.) Azonban U. Coldagelli Boncompagni-cikke (innen vettem rá vonatkozó legtöbb adatot: *Dizionario biografico degli Italiani*, Roma, 1969, XI, 691 passim) és Veress Endre Báthory-információi (*Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium*, Bp., 1915, 82 passim) egybevetésével jól látható, hogy a három egyetemista, Báthory, Kovacsóczy és Boncompagni feltételezhető titkos tárgyalásai még jóval a fejedelmi nagybácsi lengyel trónigényének bejelentése előtt megszakadtak. Mikor? Az ifjú Báthory padovai jelenlétét Veress 1571 végéről, 1572 január 2-áról és 1573. január 31-ről adatozza. A fejedelem 1573. július 7-én indította Padovába Kolozsvári Gábor deákot, hogy unokaöccsét hazahozassa. A deák egy hónappal később ért Bécsbe (Veress adata). A Gyulafehérvár és Padova közötti útra (Bécsen keresztül), ekkor tehát kb. másfél hónapot számolhatunk. A tárgyalások befejeződését bejelentő hír újra ugyanennyi lehetett; az ifjú Báthory tehát valószínűleg 1573 májusában küldte fejedelmi nagybátyjának a tárgyalások végéről szóló értesítést. Teljesen egybevág ezzel az az adat, amely szerint Boncompagni 1573 májusában távozott Rómába a padovai egyetemről.

Miről tárgyalhattak? Tetszetős és kézenfekvő lenne a tárgyalássorozatban az erdélyi ellenreformáció első lépését sejteni. (A jezsuiták behozatalát a fejedelem valamikor a Szántó István 1571-es eredménytelen meghívása és Leleszi János 1579-es megérkezése közötti időben szervezte meg. Berzeviczy Márton missziójával, Báthory erdélyi főhatalmának pápai elismerésével párhuzamosan az ellenreformációt célzó tárgyalásoknak is meg kellett indulniuk.) Ezt a megoldást szuggerálná az is, hogy a

pápai Rómában a jezsuitáknál, a Collegium Germanico-Ungaricum akkor alakult intézményében folytatta Padovában megkezdett tanulmányait.

Ha így volt, akkor a fejedelmi unokaöcs megérdemelte azt a sorsot, mely királyi unokaöcs korában osztályrészéül jutott. Szintén Veress tette közzé a Jézus-társaság ama kémjelentéseit, amelyekből kiderül, hogy a testvérek szemmeltartották, jezsuita módon még otthonában is minden lépését ellenőrizni igyekeztek jötevőjüknek.

Keserű Bálintnak — akinek ötvenedik születésnapjára hosszú, boldog, eredményes életet kívánok — gyakran alkalmazott tanulmányírói módszere, hogy az irodalom-történeti adatot eszme-, sőt politikatörténeti értelmezésben szólaltatja meg. Az ismeretlen ajánlószöveg* fenti kommentárjában tulajdonképpen őt szerettem volna utánozni. S ha most az alkalmazott módszert illető elég súlyos aggálllyal végzem a kommentárt, ismerői szemében nyilván ez is az ő stílusára emlékeztető gesztus lesz.

Csak látszólag meggyőző az ifjú Báthory István padovai küldetéséről most felvázolt elképzelés. A fejedelmi unokaöcs már XIII. Gergely trónralépte (1572) előtt (1571) Padovába érkezett. Ekkor még nem lehetett utazásának célja az, hogy Gergely pápa fiával titkos tárgyalásokat folytasson, mivel beíratkozásának pillanatában Giacomo Boncompagni csak aránylag közönséges fiatalember volt, s nem is élt még Padovában. Egyre nagyobb aggodalommal gondolok vissza arra a célkitűzésre, hogy ebben az írásban egyértelműen politikatörténeti végkövetkeztetésre jutok. Lehetséges, hogy az ifjú Báthoryt mégiscsak fűtötte az esztétikai érdeklődés?

Iván Horváth

POETIKSTUDIEN IN PADUA

Der berühmte Antonio Riccoboni hat den ersten Teil seines im Jahre 1579 in Venedig veröffentlichten Werkes (kommentierte Rhetorica und Poetica Übersetzungen und seine eigene Analyse „De re comica“) dem jüngeren Báthory István von Somlyó gewidmet. Der Verfasser will hier die Gründe dieser Widmung erklären: Riccoboni dankt hier dem jungen Báthory für seine Unterstützung bei Jacobus Boncompagnus, dem Sohn des Papstes Gregor XIII. Es bietet ein Anlass dem Verfasser, die politischen Verhandlungen im Hintergrund der Poetik-Studien vorzuzeigen, andererseits bleibt aber die wichtige Frage offen: ob sich der jüngere Báthory István von Somlyó wirklich für die Poetik interessierte?

* Itt mondok köszönetet Klaniczai Tibornak, aki a fotómásolat megszerzésében segített.

ILLVSTRISS. VIRQ,
 STEPHANO BATOREO
 TRANSYLVANO
 patrono suo,

Antonius Riccobonus Rhodiginus
 felicitatem dicit.

IN **INIBVS** notissimum,
 atq. exploratissimum est,
 vir illustrissime, inter ma-
 gna hominum nobilitate de-
 cora, & ornamenta nihil
 illustrius esse, quam litterarum studium;
 quae quidem eis suadent laudem, & hone-
 statem, eorum animos reddunt omni virtu-
 te fulgentes, eosdem inflammant ad Reip.
 commodum, dignitatemq. tuendam, ac
 que augendam, multaq. ipsis exempla
 proponunt ad inuendum, & imitandum
 in omni genere virtutis. Id honestissimum
 studium in clarissima natione uestra cum
 antea flagrans fuit, tum eo maxime tem-

a 2 porc

pore exardescere visum est, cum Stephanus Batoreus, patruus tuus, admirabili ingenio, ac sapientia praeditus, maximo omnium applausu factus est Transsylvania Princeps; qui in principatu suo nihil antiquius habuit, quam ut homines doctrina praestantes maximis praemijs afficeret, & beneficentia sua prope singulari ad litterarum laudem omnes incitaret, studiaq; omnia optimarum artium foveret, custodiret, atque amplificaret. Nimirum intellexit sapientissimus vir, prudentiam assiduis litterarum studijs partem in Reipublicae oculorum omnia prospicere, quae pertinere ad eius incoluntiam videantur; ne quantum literati homines adiuvantur, tantum adiuvanti importari Reipublicae existimetur. Hinc effectum est, ut plurimi Transylviani, quos se enumerare omnes vellemus, non breuem epistolam scribere, sed longam historiam contexere necesse haberent, maximam sibi doctrinae gloriae comparauerint, & in dies maiorem propter amplissima praemia ipsis proposita comparaturi esse iudicentur.

*diceretur : Qua fama celebritate cum is ,
 cuius rex gestas uniuersus terrarum orbis
 admiratur , maximus uir , paruus tuus ,
 declaratus esset Poloniae Rex ; in ipso belli
 ardore , quod necessario gerendum fuit ad
 illud Regnum incolume conseruandum ; lit
 terarum non oblitus , mandatis , ut pra
 excellentissimi ex omni terrarum parte Do
 ctores maximis premijs Cracouiam inuita
 renetur : suamq; in humaniores litteras
 propensionem ostendit ex eo ; quod longe
 maiora Doctores humanitatem profitenti
 bus , quam ceteris omnibus stipendia per
 nuntios suos proponere uisus est . Neque ue
 ro si alios semper , quos regendos accepit , ad
 praclara litterarum studia maxime inci
 tauit ,ullo unquam tempore defuit nobilif
 sime propinquis suis ; ut inter ceteros tibi
 maximi Herois Andree fratris sui filio ,
 quem ille tamquam filium singulariter
 amans post mortem charissimi fratris in
 hac clarissimo Gymnasio uoluit erudiri em
 nibus optimis artibus , quibus nobilissim
 ingenia iuuenum solent informari , uten*

tem duce, & socio studiorum tuorum Vol-
fango Kouaciocio, uiro eruditissimo, ac
eloquentissimo, quo neminem uidi un-
quam diligentiore, magis sollicitum,
laboriosiore, maxime uero, ubi de tuis
commodis, atque utilitatibus ageretur.
Noui equidem eum tum sapientia, tum
eloquentiæ studiosissimum, atque in philo-
sophiæ studio ad omnem excellentiam pro-
gressum, litterisq; græcis, & latinis, at
que adeo etiam ijs, quas sibi Hæresci uen-
dicant, doctissimum, & in recta scribendi
ratione adeo præstantem, ut non solum ijs,
qui præua barbarie omnia infuscant, lon-
ge antefereantur, sed æquandus etiam ijs,
qui purius, & elegantius scribunt, meo
quidem iudicio uideatur: at in maximis
eius ornamenti semper posui, quod mira-
morum suauitate amplitudini tuæ profue-
rit; quæ fuit causa, cur illustriss. domus
tua eius honori mirabiliter faueret, eumq;
serenissimus Poloniae Rex patruus tuus ab
illustrissimo Transsylvaniæ Principe pro-
pter excellentem præstantiam suam accitit
ad

ad celsam, in qua nunc ipse fulget, Ma-
gno, et appellant, Cancellarij dignitatem
miseri; cuius amantissimis, fidelis-
simisq; consilijs cum pareres; dici non po-
test, quas faces in animis omnium accen-
deres ad te amandum, atq; observandum,
quam occasionem omnib; praeberes tui am-
plissimj nominis predicandi, quae praesidet
tibi parares ad maximas res obeundas.
Tu praeter litterarum studia, in quibus
mihi & publice, & privatim operam da-
bas; Patriorum Venetorum, atque adeo
etiam aliorum nobiliorum iuuenum, qui in
hoc Gymnasio erant, consuetudinem cum
maxima tua laude, & mansuetudinis,
benignitatis, omniumq; virtutum admi-
ratione sequutus es, ac eam humanitatem
& morum facilitatem adhibuisti ad Docto-
res, quos auidebas, corroborandos, ut non
solum publicos, & priuatos eorum labores
praesentia tua auctoritate, tanquam nu-
mine aliquo honorares, sed illorum etiam
nobilissimorum iuuenum, quibuscum uer-
saberis, errorem eis benignissime concilia-

a 4 res.

res. Quae maxima benignitas tua effecit, ut, cum summus tibi usus esset cum Iacobo Boncompagno, viro illustrissimo, atque excellentissimo, Patavij tunc optimas artes studiosissime persequente, & ad rerum magnarum administracionem, quo divitius vocabatur, aditum sibi parante, me eius amplitudini tradideris completendum, eiq; aucto suprema sanctissimi parentis dignitate non vulgariter commenda veris. Quamobrem me omnia tibi debere profiteor, quae à gratisimo proficisci animo possint; cuiq; tua explendi multo maxime in me merita mihi facultas non detur: tamen cum eum esse ingratum existimem, qui cò nihil reddat, quia minimum possit, posteaquam artem Rhetoricam Aristotelis latine conuersti, eamq; edere decreui, tuo praclarissimo nomini ipsam esse consecrandam censeo, tibiq; memoriam renovandam eorum, quae saepe à me audiisti. Non enim vereor, quin tibi grata futura sint, quae philosophus omnium grauisissimus Aristoteles scripsit de ratione dicendi, maxime

me uero in ea lingua, qua potissimum de-
letaris, quem scriptorem prope diuinum
nulla alia de causa nullis parum cognitū,
nisi quod obscure conuersus uideatur, & si
alij eruditissimi uiri interpretati sunt: ta-
men mihi quoque interpretandum esse exi-
stimauī, ut eius doctrinam sanē egregiam,
& singularem auditoribus meis clariorem
redderem, ac interpretandi manus, quod
uix in breue illud curriculum cadit, quo
publice disputamus, hoc modo sanē illustrio-
re, & ad iuuenum studia accommodatiore
obirem. Itaque conatus sum omnium quā
facillime tres Aristotelis libros interpreta-
ri; & maioris facilitatis causa eorum par-
ticulas, quasi stellas quasdam huius ma-
gni cæli, quo eloquentiæ uniuersitas contine-
tur, dinumerare; ac integro etiam expli-
cationum libro obscuriora loca declarare.
Quæ omnia quoniam tibi gratisima futu-
ra esse intelligo, tamquān̄ maximo eloquē-
tiæ patrono; idcirco ad te mitto, & in tuo
preclarissimo nomine edo, ut cognoscas me
tuis officijs in perpetuū obstrictum, quæcū-
que

que possum, omnia ad tuam amplitudinem
colendam efficere, maiora sine dubio, &
quæ potero, & cum potero effecturum, ut
nec tua obliuisci benignitatis, nec ea, quæ
à tua possunt benignitate proficisci, negligere
unquam uidear. Vale Patavij kal.
Mart. MDLXXIX.